

Gönderim Tarihi: 12.12.2023

Kabul Tarihi: 05.03.2024

KAMU DİPLOMASİSİNDE DIŞ YARDIMLAR: TÜRKİYE- AFGANİSTAN ÖRNEĞİ

Foreign Aid in Public Diplomacy: The Example of Türkiye – Afghanistan

Ömer AĞIR

Dr., Elazığ İl Mili Eğitim Müdürlüğü
omeragir76@gmail.com,

ORCID ID: 0000-0002-5098-9211

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Uluslararası dış yardım, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde önemli ölçüde hukuki alt yapısı oluşturularak kurumsal hale gelmekle kalmamış, kısa süre içinde Soğuk Savaş döneminin en önemli diplomasi araçlarından biri haline gelmiştir. Tarih boyunca topluluklar ve ülkeler arasındaki dış yardım faaliyeti 1945 sonrası dönemde kavuştuğu sistematikten ve uygulamalarından farklı olsa da, uygulamada daima var olmuştur. İnsani yardım amacıyla yapılan uluslararası dış yardım uygulamaların önemli örneklerini Osmanlı Devleti döneminde de çokça görmek mümkündür. Türkiye, erken cumhuriyet döneminde her alanda kasıtlı imkânlarla sahip olmasına rağmen, coğrafya ayırt etmeksizin farklı ülkelere çeşitli şekillerde insani yardımlarda bulunmuştur. Bu yardımları bazen bir doğal afet veya savaş nedeni ile gıda, ilaç veya barınma malzemesi oluştururken, bazen de eğitim ve güvenlik alanında yardım yapılan ülkenin insan kaynağının geliştirilmesi için yapılan yardımlar olmuştur. Bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti devletinin temellerinin atıldığı milli mücadele döneminden başlayarak, Afganistan'ın Sovyetler Birliği'nin etkisi altına girmeye başladığı döneme kadar, Türkiye - Afganistan ilişkileri dış yardım bağlamında arşiv belgeleri üzerinden incelenmiştir. Türkiye özellikle 1920-1960 yılları arasındaki dönemde Afganistan'ın modernleşme çabalarının bir sonucu olarak idari, askeri, kültür, eğitim ve sağlık gibi halkı doğrudan ilgilendiren alanlarda yapılan yenilik ve iyileştirmelerin en yakın dış destekçisi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Dış Yardım, Kamu Diplomasisi, Eğitim.

Abstract

International foreign aid became institutionalized through the creation of a considerable legal framework in the period of post-World War II. It also quickly became one of the most important diplomatic tools of the Cold War period. Throughout history, foreign aid activities between communities and countries has always existed in practice, although it was in different forms from the systematics and practices it gained in the post-1945 period. However, it is possible to see important examples of international foreign aid practices for humanitarian aid during the Ottoman Empire period. Although Türkiye had limited opportunities in every field during the early republican period, it provided humanitarian aid in various forms to different countries, regardless of geography. While this aid sometimes consists of food, medicine or shelter materials responding to a natural disaster or war, sometimes it consists of aid provided to improve the human resources of the receiving country in the field of education and security. In this study, Türkiye - Afghanistan relations, starting from the period of national independence war in which the foundations of Republic of Türkiye were laid, until the period when Afghanistan began to come under

the influence of the Soviet Union, were examined through archive documents in the context of foreign aid. As a result of Afghanistan's modernization efforts, especially in the period between 1920 and 1960, Türkiye has been the closest external supporter of innovations and improvements in areas that directly concern the public, such as administrative, military, culture, education and health.

Keywords: *Afghanistan, Foreign aid Public diplomacy, Eeducation.*

1. GİRİŞ

Sosyal Bilimler alanındaki birçok disiplini uhdesinde barındıran Uluslararası İlişkiler alanı, genel anlamda devletlerin birbirleriyle siyasi, iktisadi, askeri ve sosyokültürel ilişkilerde etkileşim halinde olmalarını öngörür (Poggi, 2001: 8-13). Diplomasi kavramı ise bağımsız devletlerin dış politikada sürdürdükleri iletişim ve çözüm yöntemi olarak ifade edilmektedir. Bu çerçevede diplomasinin tanımı bir ülkenin dış politikasından sorumlu resmi kurumlarının ve yöneticilerinin meslek memuru olan diplomatları vasıtasıyla takibini yaptıkları görüşme, antlaşma gibi işleri içerir. (Abdurahmanlı ve Bağış, 2021: 140-160). Sonuçta diplomasi, uluslararası ilişkilerin bir şekilde devam ettirilmesinde ve devletlerarasında var olan görüş ve anlayış farklılıklarının devletlerin resmi organları ile bu organların resmi temsilcilerinin çabalarıyla barışçıl yöntemlerle çözüme ulaştırmayı amaçlar.

Diplomasi araçlarının çeşitlenmesi ile ortaya çıkan Kamu Diplomasisi ise en genel manada devletlerin dış politika hedeflerine ulaşmak için diğer devletlerdeki devlet dışı gruplarla kurdukları iletişim faaliyetlerin tümü olarak ifade edilmektedir (Cull, 2009: 12). Yumuşak güç kullanımının bir unsuru olan kamu diplomasisi uygulamaları, devletlere kendi ülkeleri dışındaki haklara ulaşmalarında aracılık etmektedir. Kamu diplomasisinin vasıtası ile devletler, milletlerarası çevreyi diğer ülkelerin halkları aracılığıyla etkilemeye çalışmakta ve kendi ülkeleri haricinde yarattıkları imaj ve kurdukları ilişkilerle yumuşak güç oluşturmaktadırlar (Sevin, 2015: 563).

Kamu diplomasi uygulamalarının en önemli aracı olan “Yumuşak Güç” (Soft Power), ilk olarak 1990’lı yıllarda Joseph S. Nye tarafından ortaya atılmıştır. Joseph S. Nye göre özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde daha belirgin olmakla birlikte, bir devletin gücünün sadece askeri ya da ekonomik güçle ortaya konulmaya çalışılması doğru değildir. Sadece askeri ve ekonomik güç dikkate alınarak bu tanımlama yapılırsa uluslararası

politikadaki güç kavramı eksik ifade edilmiş olur. Nye ve Keohane'e göre, "güç, bir aktörün diğer aktörlere kendiliklerinden yapmayacakları bir şeyi yaptırabilme yeteneğidir" (Keohane, 1997: 11) Nye, yumuşak gücü "çekim gücü" (*power of attraction*) olarak ifade etmektedir. Buna göre yumuşak güç, herhangi bir ülkenin çekim gücü sayesinde hiçbir baskı unsuru kullanmadan diğer yabancı bir ülkeyi etkisi altına alarak bu ülkeyi kendi isteği doğrultusunda davranmaya yöneltmesidir. Bu anlamda devlet ve devlet dışı kurumların içinde baskı ve zor barındırmayan her türlü aracının yumuşak gücün bileşenleri olduğu ifade edilebilir.

Joseph S. Nye, devletler için güç kavramını üç ana başlık altında ele almaktadır. Bunlar askeri güç, ekonomik güç ve yumuşak güçtür. Nye, dış yardım konusunu ise hükümetlerin politikalarında yer almasını yardımcı yapan devletin ekonomik gücü ile ilişkilendirmiştir. Burada ekonomik gücü olup yardım yapacak devletin yardım yapmayı planladığı devlete bu yardımı teşvik etme, zorlama, doğrudan para verme veya yatırım yapma gibi araçların birini veya birkaçını birlikte kullanarak gerçekleştirdiğini belirtmektedir (Nye, 2005: 37).

Eylemsel bir mücadele içermemesi nedeniyle sert güç kullanımından ayrılan yumuşak güç kavramı, ilk olarak 1980'lerin sonunda ortaya konulmuş olmasına rağmen yumuşak güç kavramının bütünü ile yeni bir kavram olduğu konusu tartışmalıdır. Cengiz Özel "Yumuşak Güce Bütünsel Bakış" adlı makalesinde yaklaşık bundan 2500 yıl önce askerî strateji konusunda önemli fikirler ortaya koyan Sun Tzu'nun eserlerinde "savaşmadan kazanmak" şeklinde yer alan, gücün görünür olmayan yüzünü de ortaya koyan fikirlerine yer vermiştir.

Sun Tzu'ya benzer şekilde kaba güç kullanma konusunda tek otorite olarak kabul edilen devlet mekanizmasını inceleyen Weber'in, devlete ait olan otorite kavramını açıklarken bugün yumuşak güç kavramı içinde değerlendirilen öğelere ne şekilde yer verdiği, bu çalışmada kapsamlı bir şekilde irdelenmiştir. Özel çalışmasında, Bourdieu'nun ortaya koyduğu sembolik güç kavramını açıklarken, Gramsci'nin hegemonya konusundaki çalışması ile ikna gücünü siyasi bir liderin en temel unsuru olarak tanımlayan E. H. Carr'ın, 1939 yılında kaleme aldığı "Yirmi Yıl Krizi" adlı çalışmasında, uluslararası alanda vücut bulan siyasi gücü, askerî, ekonomik ve kanaat oluşturma gücü başlıklarıyla üç kategoride toplayarak ele alan ve

kanaat oluşturma gücünün, askerî ve ekonomik güçten daha önemsiz olmadığını, onlarla birlikte hareket ettiğini belirtmektedir (Özel, 2018: 1-27).

Sonuç olarak, yumuşak güç kullanımı ile ilgili unsurlara binlerce yıl önce yapılan önemli çalışmalarda da yer verilmiş olduğu görülmektedir. Fakat “yumuşak güç” ifadesinin bugün ki anlamıyla ilk defa Joseph S. Nye tarafından tanımlandığını değerlendirmek yerinde olacaktır.

2. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE DIŞ YARDIM

Kamu diplomasisinin prensipleri çerçevesinde sistematik olarak yumuşak güç kullanımının önemli araçlarından birini de kuşkusuz dış yardım başlığı oluşturmaktadır. “Yardım” sözcüğü TDK sözlüğünde “Kendi gücünü ve imkânlarını başka birinin iyiliği için kullanma”, “Bir ülkeye bağış veya ödünç olarak verilen para ve ihtiyaç maddeleri” ve “Etki”, “Bağış” ve “Katkı” olarak ifade edilmektedir (<https://sozluk.gov.tr/>). İnsani yardım ise savaş, çatışma, sürgün gibi bizzat insan eliyle yaratılan krizler ile çeşitli doğal afetlerin sebep olduğu insani sıkıntıların giderilmesi ve bu krizlerin beraberinde getirdiği ölüm, yaralanma, maddi hasar gibi zararların azaltılmasına yönelik çalışmaları ifade etmektedir. Birleşmiş Milletler mevzuatında kısa vadede insani yardım kavramı; kaynağı ne olursa olsun krizden etkilenmiş toplumlara yönelik hayat kurtarmak, onların acıları hafifletmek üzere yapılan faaliyetler olarak değerlendirilmiştir (OCHA: 2004). Uzun vadede ise yardım alan bir topluluğun veya devletin beslenme, barınma, eğitim, sağlık gibi temel alanlarda kapasite oluşturmaya (İnan, 2012: 9) katkı verilmesi de insani yardım kapsamında değerlendirilmektedir.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde kuramsallaşan ve Soğuk Savaş döneminin bir diplomasi aracı olarak hızla uygulama alanı bulan dış yardımlar, günümüzün modern sistemlerinden farklı olarak daha önceki dönemlerde de var olmuştur. Özellikle XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren değişik ve geniş coğrafyalarda ülkelerin sahip oldukları kamu kaynaklarını yabancı ülkelerdeki insanlara yardım etmek gayesi ile günümüzdeki kadar yaygın ve sistematik olmasa da kullanıldığı görülmektedir. Örneğin patates kıtlığı yaşayan İrlandalı mağdurlara insani yardım yapılıp yapılmamasına yönelik tartışmalar, Amerikan kongresinin toplantı tutanaklarına geçmiştir (Üçkuş & Kendirci, 2012: 623-655).

Her dış yardım kendi özelinde ayrıntılı incelendiğinde, insani gayelerin dışında temelde birtakım özel amaçlara da hizmet edebildiği görülmektedir. Bu bağlamda gelişmiş ülkeler açısından teknik yardımlar,

eldeki kaynaklardan küçük bir kısmının gelişmekte olan ülkelere ayrılarak, geliştirilen yeni teknikler için yeni pazar arayışının aracı haline getirildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca sağlanan bu avantaja ek olarak, teknik yardımda bulunan gelişmiş ülke, uluslararası piyasada itibar kazanmakta ve yardımda bulunduğu ülkenin halkı nezdinde ise kültürel ve sosyal alanlarda sempati oluşturmaktadır (Korkmaz & Aybarç, 2018: 623-6559).

Bu çerçevede modern diplomasi açısından dış yardımların başlıca üç gayesi vardır(Sogge, 2002: 7-89). Bunlar, yapılan yardımlar sayesinde ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek ve devlet altyapısının iyileştirilmesiyle zorunlu hizmetlerin eksiksiz yapılmasını sağlamak. Ekonominin yanı sıra hukuk sistemini geliştirerek, demokratik sorumluluğa ve olgunluğa sahip yönetimleri teşvik etmek. Son olarak da çevresel şartların getirdiği olumsuzlukları ve krizleri bertaraf etmektir.

Dünyada bir devletin dış politikasında dış yardım konusunun araç olarak kullanılması ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin, tehdit olarak gördüğü Sovyetler Birliği'ne karşı başlattığı dış yardım programını geniş bir bölgede uygulamaya koymasıyla başlamıştır. Başkan Truman ve ardından Marshall'ın önerileriyle, Avrupa'nın değişik ülkeleri askerî ve ekonomik ağırlıklı ABD yardımı ile geniş ölçüde tanışmıştır. 1950'lerin ilk yıllarında Marshall Planı bağış yardımı programından yararlanarak, oldukça hızlı bir ekonomik gelişme gösteren Batı Avrupa ülkeleri, savaş öncesi dönemdeki üretim düzeylerini yakalayıp hatta bu seviyeleri geçerek sayıları gittikçe artan az gelişmiş ülkelere yardım yapabilecek duruma gelmişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri'nin bu politikasına Sovyetler Birliği benzer politikalar ile yanıt vermiştir. Sovyetler Birliğinin dış yardımları stratejik amaçlar taşımaktadır. Bu amaç genel anlamda Batı blokunun zayıflatılmasını içermektedir (Arslan & Kiper, 2015: 9-26).

3. TÜRK DEVLET GELENEĞİNDE DIŞ YARDIM

Diplomasi araçlarının çeşitlenmesine bağılı olarak uygulama alanı genişleyen Kamu Diplomasisi ve buna paralel gelişen dış yardım konusu, devletlerin dış politikalarında tamamlayıcı bir araç olarak günümüzde yaygın olarak kullanılmaktadır. Diplomasi faaliyeti içerisinde "İnsani Diplomasi" her geçen gün ağırlığını daha fazla artırmaktadır. İnsani Diplomasi alanında gerçekleştirilen faaliyetlerin Türkiye tarafından bir dış politika aracı olarak görülmesi 2000'li yılların başlarından itibaren yoğunluk kazansa da, bu konunun Türk devlet geleneğine yerleşmiş çok eski bir unsur olduğu çeşitli uygulamalardan ve arşiv kayıtlarından izlenmektedir.

Osmanlı Devletinin uzun süre güçlü bir devlet olarak ayakta kalmasının temelinde, kendi tebaasına gösterdiği adalet ve hoşgörünün yansısı, komşularına ve diğer dünya milletlerine olan dostane ve yardımsever politikaları vardır. 1525'te İspanya Kralı Şarlken ile savaşan Fransa Kralı I. François'ın ordusu Kuzey İtalya'da bulunan Pavia'da ağır bir yenilgiye uğramış, kralın kendisi de esir düşmüştür. Esir Fransa kralının annesi bir elçi vasıtasıyla gönderdiği bir mektup ile Osmanlı padişahından esir kralın kurtarılmasını talep etmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Padişahı Sultan Süleyman, 1526 yılında kendisine yardım edeceğine dair bir mektup göndermiştir (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2016: 15-19).

Osmanlı Devleti döneminde yapılan dikkat çekici dış yardımlardan biri de tarihte "Büyük Açlık" olarak isimlendirilen, 1845-1852 yılları arasında İrlanda'da ortaya çıkan patates kıtlığı döneminde yapılan yardımlardır. Zirai hastalıklar nedeni ile ortaya çıkan bu kıtlık sırasında yaklaşık olarak bir milyon insan hayatını kaybetmiş, iki milyon insan da başka ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır. Sultan Abdülmecit, İrlandalılara bu zor dönemde yardımcı olmaya çalışmıştır. İngiltere ise kıtlık sırasında ve sonrasında genel olarak, İrlanda'daki felakete, çözüm üretme konusunda yetersiz kaldığı için eleştirilmiştir. Bu konuda İngiliz Hükümeti'ne yapılan dikkat çekici eleştirilerden birinin de sahibi 1884-92 yılları arasında Birleşik Krallık'ta parlamento üyesi olarak görev yapan Justin Huntly McCarthy'dir. McCarthy yazmış olduğu kitapta, İrlanda halkının bu zor dönemde ABD ve Osmanlı Devletinin yaptığı yardımlara yer vererek, bu dönemde Britanya Hükümeti'nin İrlanda'ya yardım konusunda bir şey yapmadığını belirtmiştir (McCarty, 2010: 89). Osmanlı devletinin yaptığı bu yardımlara karşılık, İrlanda toplumunun ileri gelenleri, halk adına bir mektup yazarak Osmanlı Devletine teşekkür etmişlerdir. Bu mektupta, Osmanlı devletinin yapmış olduğu yardımlarla Avrupa devletlerine örnek olduğunu belirtmişlerdir (BOA, İ. HR, Dos. 54, No.2538).

Osmanlı Devleti zamanında yapılan önemli bir dış yardım faaliyetini de 19.yüzyılın başlarında İngiltere'de ortaya çıkan ve ülkede gıda ve iç güvenlik açısından büyük sıkıntılara neden olan buğday kıtlığı sırasında yapılan yardımlar oluşturmaktadır. Bu dönemde Osmanlı Devleti, kendi ülkesinin gıda yeterliliğini dikkate almak kaydıyla, padişah III. Selim'in verdiği izin üzerine İngiltere'ye buğday göndererek bu krizin aşılmasına destek sunmuştur (BOA, HAT,1478/16).

Osmanlı Devletinin dikkat çeken yardımlarından biri de, memleketlerini bırakıp Osmanlı Devleti'nin uyuşuna geçmiş olan Lehistan uyruklu bekâr mültecilerin asayiş ve refahlarını temin etmek için

evlenmelerine devlet kanalıyla maddi açıdan yardım edilmesidir (BOA, HR MKT,183/22).

Osmanlı Devleti devrinde yapılan insani yardımların bir bölümünü de özellikle eğitim konularında yapılan yardımlar oluşturmaktadır. Bu alanda yapılan yardımlar için verilebilecek önemli misallerden biri, 1862 yılında İngiliz devletinin hâkimiyeti altında olan Afrika'daki Ümit Burnu şehrinde yaşamakta olan Müslümanların talebine verilen olumlu cevaptır. Osmanlı Devleti istek üzerine bu Müslüman topluluğa dinlerini daha iyi öğrenmeleri ve bu konuda eğitim almaları için çeşitli Fıkıh ve Akait kitapları ile bu kitapları okutacak ulemeden hocalar göndermiştir (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2016).

Bu yardım faaliyeti örneklerinden de anlaşıldığı üzere, cumhuriyet öncesi dönemden itibaren Türk devlet geleneğinde yabancı devletlere ve halklara yapılan insani yardımların köklü bir tarihi vardır. Osmanlı arşivlerinde bu insani yardımlarla ilgili çok sayıda belge bulunmaktadır. Yapılan bu yardımların yardım yapılan devletler ve halklar nezdinde Osmanlı Devleti ve Osmanlı milleti hakkında olumlu düşünceler oluşturduğu yardımlar sonrası gelen mektup ve resmi belgelerden anlaşılmaktadır. 1894 yılında ABD ormanlarında çıkan bir yangın nedeni ile Osmanlı Devleti, 300 Osmanlı Lirasını bu yardımdan etkilenen insanların sıkıntısını gidermek üzere ABD'ne göndermiştir. Bu yardım üzerine New York belediye başkanı Osmanlı padişahına bir teşekkür mektubu sunmuştur. ABD'ndeki birçok gazetenin padişahın bu yardımından bahseden haberler yaptığı, Osmanlı Devletinin Washington büyükelçiliğinden alınan 15 Eylül 1894 tarihli telgrafın tercümesinden anlaşılmaktadır (BOA, Y.A. .HUS, 309/31).

Türkiye, cumhuriyet döneminde de doğal afet, savaş, yoksulluk ve toplumsal çatışmalar gibi birçok insani durumda zor durumda kalan ülkelere yardımda bulunmayı, insani bir görev olarak görmenin yanı sıra, uluslararası barışın istikrarın da önemli bir unsur olarak görmektedir. Bu düşünceden hareketle Türkiye, ırk, din, dil, farkı gözetmeksizin ihtiyaç duyulan coğrafyalara imkânlar ölçüsünde bireysel olarak insani yardım ulaştırmaya gayret ettiği gibi bu doğrultudaki uluslararası çabalara da önemli katkılar vermektedir. Türkiye bu insani yardım çalışmalarını her türlü dış politika amacından bağımsız olarak sürdürdüğünü beyan etmiş olsa bile, bu sistematik yardımların Türk dış politikasında etkileyici bir unsur olarak yer aldığı görülmektedir. Türk devletinin bu çalışmaları devletin resmi kuruluşlarının yanı sıra, başta Türk Kızılay'ı olmak üzere pek çok sivil yardım kuruluşlarının desteği ve çalışmasıyla yapılmaktadır. Türkiye'nin insani yardım konusundaki yoğun çalışmaları bu konudaki uluslararası

raporlara da yansımıştır. Küresel İnsani Yardımlar Raporuna göre Türkiye, 2021 yılında gayrisafi milli gelirinin %0,86'sını insani yardım için ayırarak, 2015'ten beri sahip olduğu "dünyanın en cömert ülkesi" olma durumunu korumuştur. 2021 yılında gerçekleştirdiği 5,587 milyar Amerikan doları tutarındaki insani yardımla, Türkiye 2021 yılında ABD'nin ardından en fazla insani yardımda bulunan ülkeler sıralamasında ikinci durumdadır (https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin_-insani-yardimlari.tr.mfa).

Türkiye, milli mücadele döneminde başta Sovyet Rusya olmak üzere Hint Müslümanları, Azerbaycan Türkleri ve İngilizler ile çıkarları çakışan bazı Avrupa ülkelerinden askeri, siyasi ve ekonomik dış yardımlar almıştır. Milli mücadele bitip bağımsız Türkiye Cumhuriyeti Devleti bağımsızlığın ilk yıllarında gerek ekonomik olarak gerekse beşeri sermaye açısından iyi durumda olmamasına rağmen, takip ettiği barışçıl politikanın bir yansıması ve bölgesinde etkinlik kazanma arzusunun bir tezahürü olarak, o şartlar altında dahi yabancı ülkelere ihtiyaç halinde insani yardımlarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde ilk yardımların, Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile aynı dönemde bağımsızlığını kazanmış fakat beşeri sermaye açısından Türk devletinden daha kötü durumda olan Afganistan'a yöneldiği görülmektedir.

4. TÜRKİYE TARAFINDAN AFGANİSTAN'A YAPILAN YARDIMLAR

Orta Asya'nın batıya çıkışının kapısı olan Afganistan, Orta Doğu ve Uzak Doğu gibi iki önemli bölge arasında adeta bir köprü konumundadır. Afganistan coğrafyası, bu konumu nedeni ile "fetih yolu" olarak isimlendirilmiş olup, İran, Hindistan ve Çin sınırlarındaki ulaşımın da kilit taşıdır (Barfield, 2004: 263-267). Afganistan toprakları, Türk dünyasının da önemli bir parçasını teşkil eder. Ayrıca tarihi ve kültürel açıdan değerlendirildiğinde, Afganistan halkı ile Türk milleti arasında tarihi güçlü ilişkiler ve kültürel bağlar göze çarpmaktadır.

Afganistan, uzun süre Rus- İngiliz nüfuz mücadelesinin ortasında tampon bir devlet olarak kaldıktan sonra, bir süre de İngiliz işgali altına girmiştir. Nihayet III. İngiliz-Afgan Savaşı'nın ardından, 1919 yılında ülke yabancı hâkimiyetinden kurtularak Emanullah Han idaresinde, bağımsız monarşi olarak kurulmuştur. Afganistan'daki monarşi, yaklaşık 50 yıl sonra Muhammed Zahir Şah'ın 1973 yılında tahttan indirilip, cumhuriyetin ilan edilmesine kadar sürmüştür.

Türk ve Afgan milletleri arasındaki ilişkiler, son 150 yılda gelişerek devam etmiştir. Bu ilişkilerin olumlu yönde gelişmesinin önemli

sebeplerinden biride bu zaman zarfında yönetim biçimi değişiklikleri, isyanlar, savaşlar, işgaller, doğal afetler sebebi ile Afgan devletinin ve halkının yaşadığı zorluklara, gerek Osmanlı Devletinin gerekse Türkiye'nin kayıtsız kalmamasıdır. Türkiye'nin Afganistan'a bağımsızlığının ilk yıllarından itibaren politik ve siyasi desteğinin yanı sıra önemli insani yardımları da olmuştur. Bu dış yardımların ana temasını eğitim, sağlık, güvenlik ve çeşitli alanlarda sağlanan insan kaynağı desteği oluşturmaktadır.

Türkiye ile Afganistan arasında 01 Mart 1921 ve 25 Mayıs 1928'de yapılan Türk-Afgan Dostluk ve İşbirliği Antlaşmaları, iki ülke arasında eğitim ve kültür alanlarındaki işbirliğinin ve Türkiye'nin bu alanlardaki yardımlarının temelini oluşturmaktadır. Fakat bu dönemde tam anlamıyla Afganistan'da devlet yönetiminde istikrar sağlanamaması, yönetimin aralıklarla el değiştirmesi, bu işbirliğini zaman zaman kesintiye uğratmıştır. Örneğin Amanullah Han döneminde, Afganistan'dan birçok öğrenci Türkiye'ye eğitim amaçlı gönderilmiş ve ülkede birçok reform yapılmıştır. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/emanullah-han>. Erişim Tarihi, 12/05/2023). Ancak ülkede reformlara karşı isyanlar ortaya çıkınca, Türkiye'ye eğitim almaları için gönderilen öğrenciler de geri dönmek zorunda kalmıştır. Amanullah Han'dan sonra yerine geçen Beççe-i Saka, öğrencileri geri çağırmakla kalmayarak Afganistan'da reformlar için bulunan Türk heyetini de geri göndermiş ve bütün yenilikleri durdurmuştur. Ancak kısa bir süre sonra Amanullah Han'ın, eğitim ve kültür politikalarını benimseyen Nadir Şah, Afganistan'da idareyi kontrol altına almayı başarmıştır (Yetim, 2023:289-3029). Görüldüğü gibi bu dönemde Afganistan'da idari ve siyasi yönden kurumsallaşma sağlanamadığı için iki toplum arasındaki bu ilişkiler ve yardımlar kurumsal bir hüviyet kazanamamış, idareyi ele geçiren hükümdarın kişisel yaklaşımına paralel şekillenmiştir.

Türk ve Afgan toplumları arasındaki ilk güçlü temas, 1901-1919 yılları arasında Afganistan tahtında bulunan, ülkesini modernleştirme ve kalkındırma yolunda ciddi adımlar atan Afganistan kralı Habibullah Han döneminde kurulmuştur. "Sirâcü'l-mille ve'd-dîn" lakabıyla kral olan Habibullah Han (<https://islamansiklopedisi.org.tr/habibullah-han>). Krallığı boyunca Afgan modernleşmesi için gayret sarf etmiştir. Özellikle modern tıp ve teknolojinin ülkesine kazandırılması konusunda, yabancı ülkelere yardım ve destek alarak, modern tarzda yeni okullar kurulmasını sağlamıştır. Habibullah Han döneminden, günümüze kadar Afgan elitlerinden birçoğu bu okullardan mezun olmuş; Afganistan'da önemli mevkilerde görev yapmışlardır. Bu dönem, Habibullah Han'ın modernleşme çalışmalarına Türk aydınları tarafından önemli destekler verilmiştir.

Habibullah Han döneminde Türk ve Afgan milletleri arasındaki bu yakın teması başlatanlar, Osmanlı padişahı Sultan Abdülhamid'e muhalif olmaları ile bilinen ve bu nedenle Mısır ve Avrupa ülkeleri başta olmak üzere yabancı ülkelere yerleşmiş, Osmanlı aydınları olmuştur. Osmanlı aydınları, Afganistan'ın yetişmiş insan gücüne duyduğu ihtiyaç ve talebinden dolayı, Mısır başta olmak üzere bazı Avrupa ülkelerinden Afganistan'a geçerek, çeşitli alanlarda bazı çağdaş uygulamaların Afganistan'a taşınmasına aracılık etmişlerdir. Bu aydınların Afganistan'a davet edilmesinde etkili olan kişi ise uzun süre İstanbul'da kalarak, eğitimini burada tamamlamış olan Afgan vatandaşı ve aydını Mahmud Tarzi olmuştur. (Özmen, 2008: 15) Tarzi, bu dönemde Türk aydınları ile yakın ilişkiler kurmuş ve Afgan emirini Türk aydınlarının Afganistan'ın modernleşmesine önemli katkıları olacağı konusunda ikna etmiştir (Sarıhan, 2002: 17).

Afganistan'a gelen bu aydınlar, ilk desteği 1906 yılında Mevlevi Abdulrauf Kendahari'nin idaresinde yayın yapan ve Afganistan'ın ilk milli gazetesi olan "Sırac'ul Akhbar" gazetesine vermişlerdir. O tarihlerde daha modern ve kaliteli baskı yöntemleri olmasına rağmen, halen taş baskı yöntemiyle kısıtlı sayıda basılan Sırac'ul Akhbar Gazetesi, İstanbul ve Fransa'dan getirilen baskı makineleri ve sağlanan teknik destek neticesinde daha modern şartlarda ve daha kaliteli olarak çıkarılmıştır (Özkan ve Rıgıderakhshan, 2000: 438). Sırac'ul Akhbar gazetesinin, çok sayıda basılması ile daha önce hiçbir şekilde gazete ile tanışmayan birçok bölge ve insan, o dönemin neredeyse tek kitle iletişim aracı olan gazete ile tanışmıştır. Çünkü basılan gazete sayısı artırılarak, daha fazla kişiye ve daha geniş bir bölgeye dağıtılmıştır. Ancak gazetenin daha ilk sayılarından itibaren muhalif bir çizgiye kayması, gazetenin basımının Habibullah Han tarafından engellenmesine neden olmuştur.

Emir Habibullah döneminde, Afganistan'da yapılan en önemli yeniliklerden biride, 1912 yılında ilk devlet hastanesinin kurulmasıdır. Kâbil'de yeni açılan bu hastanenin yetişmiş sağlık personeli ihtiyacı için dönemin Afganistan Kralı Habibullah Han'ın davetiyle, sağlık ve eğitim uzmanlarından oluşan bir Türk heyet ilk defa Afganistan'a gitmiş; hastanenin altyapı çalışmalarına büyük katkıda bulunmuşlardır. Böylece Afganistan'ın ilk devlet hastanesi Türk uzmanların yardımıyla kurulmuştur. Aynı zamanda Emir Habibullah'ın özel doktoru olan Münir İzzet Bey ve Ahmed Fehmi Bey, uzun süre bu hastanenin idare görevini de üstlenmişlerdir. 1914'deki resmi kayıtlara göre bu hastane küçük bir hastane olmasına rağmen, bir yılda 30000 hastaya sağlık hizmeti verilmiştir. Salgın hastalıklara karşı halk sağlığı çalışmaları yapan hastane doktorları, bir yılda

4,000 civarında çiçek aşısı yapmışlardır. Hastane Kâbil dışında ülkenin diğer şehirlerine de hizmet sunmuş, 1916 yılında hastanenin stajyer doktorları ve sağlık personellerinin, Herat şehrinde başta çiçek hastalığına karşı olmak üzere aşılama çalışmaları yaptığı görülmektedir. Hastane yönetimi özellikle bölgede 1914 yıllarında sıtmanın yayılmasını engellemek için resmî bir program yürüterek, sıtma hastalığına karşı orduya ve halka ücretsiz tedavi imkânı sunmanın yanı sıra, bölgede o dönemde bulunması zor olan bazı ilaçları da halka dağıtmıştır (Gregorian, 1969: 188-189).

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor şartlara rağmen, Afganistan halkına ilgi ve alakasını göstermesi açısından Kabil'deki bu hastane dikkat çekici bir örnektir. Özellikle o dönemde Afganistan da birçok insanın çaresizce ölmesine neden olan çiçek gibi hastalıklara karşı, Türk hekimler tarafından yönetilen hastanenin aşılama yoluyla çare oluşturması, kitlesel ölümlerin önüne geçmiştir. Bu insani çalışmaların Afgan halkının Türk milletine olan saygısını ve bağlılığını artırmış olması doğal bir sonuçtur.

Habibullah Han döneminde Afganistan'a destek sağlanmaya çalışılan diğer önemli bir alan da eğitim alanıdır. Modernleşme konusunda Hint ve Japon modernleşmesinden etkilenen Emir Habibullah, bu doğrultuda ülkesinde ciddi reformlar yapmıştır. Emir Habibullah'ın ülkede yaptığı yeniliklerin en önemli başlıklarından birini de eğitim alanında yapılan reformlar oluşturmuştur. Bu çerçevede ülkede mevcut olan geleneksel dinî ağırlıklı eğitim sistemine müdahale etmeden yeni kurulan devlet okullarının İngiliz-Hint eğitim sistemine benzer, kısmen laik bir anlayış ile eğitim vermesini sağlamıştır. Emir Habibullah Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz-Hint eğitim sisteminden de vazgeçerek, aslında tipik bir Fransız modeli olan o dönemdeki Türk eğitim sistemini, ülkesine bazı Osmanlı aydınları aracılığı ile transfer etmiştir. Bu model Osmanlı İmparatorluğu'nun kökünü kendi geleneklerinden alan eğitim sistemini ortadan kaldırmadan, batı dünyasından alınan yeniliklerin ikisinin aynı anda kullanılması ve yürürlükte kalması esasına dayanmaktadır. Bu sistemin Afganistan'a transferi amacı ile Afganistan'da eğitim de Türk müfredatı kabul edilmiş ve Türk eğitimciler bu çalışmaları yürütmek üzere Afganistan'a gönderilmiştir (Gregorian, 1969: 185-186).

Emir Habibullah Han'dan sonra Afgan tahtına Emanullah Han geçmiştir. Emir Habibullah Han'ın oğlu Emanullah Han, babasının 1919'da öldürülmesinden sonra tahta çıkan amcasını tahttan indirip 28 Şubat 1919'da Afganistan tahtını ele geçirmiştir. Emanullah Han İngiliz kuvvetleri ile küçük de olsa askeri mücadeleye girişerek 8 Ağustos 1919'da Ravalpindi

Antlaşmasını imzalayıp Afganistan devletinin bağımsızlığını 19 Ağustos 1919'da İngilizlere kabul ettirmeyi başarmıştır (Stewart, 1973: 37-38).

Emanullah Han döneminde, Türkiye ve Afganistan devletleri arasındaki ilişkiler daha ileri boyutlara taşınarak çok yönlü olarak geliştirilmiştir. Atatürk ile Afgan Kralı Emanullah Han arasında 1920 yılı içerisinde mektuplaşmalar olmuş, bu mektup diplomasinin neticesinde 1 Mart 1921 tarihinde iki ülke arasındaki ilişkilerin temelini oluşturan, Afgan-Türk Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Türk-Afgan Dostluk ve İş Birliği Anlaşması, Türkiye'nin Ermenistan ile imzaladığı 2 Aralık 1920 tarihli Gümrü Antlaşması'ndan sonra yabancı bir devlet ile yaptığı ikinci antlaşma olması nedeniyle de önemlidir. Bu anlaşma ile Türkiye Afganistan'a kültür ve eğitim alanlarında yardımcı olmayı, yetişmiş insan kaynağı açısından zor durumda olan bu ülkeye öğretmen ve subay göndermeyi kabul etmiştir. Anlaşmaya göre, Türkiye'den giden öğretmen ve subaylar Afganistan'da en az beş yıl görevde kalacaklardır. Bu sürenin sonunda, Afganistan arzu ederse, Türkiye yeniden çeşitli alanlarda öğretmenler göndermeyi kabul etmiştir. Bu antlaşma çerçevesinde Türkiye Afganistan'a özellikle askerî eğitim konusunda kıt imkânlarla rağmen önemli yardımlar yapmıştır. İlk etapta Kabil'de açılan Askerî Zabitan Mektebine Türkiye'den eğitim vermek üzere yeterli sayıda subay gönderilmiştir. Yeni kurulan Afgan ordusunda görev alacak subayların yetiştirildiği bu okulda, eğitim ve öğretim faaliyetlerine destek olan bu ilk grubun ardından kalıcı olarak sivil ve asker eğiticiler gönderilmiştir (Özlu, 2016: 32).

Atatürk döneminde Türkiye- Afganistan ilişkilerinin daha hızlı bir şekilde gelişmesini destekleyen unsur, Türk ve Afgan milletlerinin benzer bir kaderi paylaşarak İngilizlere karşı bağımsızlık mücadelesi veriyor olmasıdır. Mustafa Kemal, daha 29 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresinin açılış nutkunda Afganistan'a yer vererek, Afganistan'ın İngilizlere karşı verdiği özgürlük mücadelesinden duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir. (Atatürk Araştırma Merkezi, 1997: 3).

TBMM Hükümetinin 1 Mart 1921'de Afganistan'la yaptığı dostluk antlaşmasının ardından Afganistan Sultan Ahmet Han'ı Türkiye'ye büyükelçi olarak görevlendirmiştir. Bu gelişmenin ardından mütekabiliyet esası gereği Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin aldığı ilk kararlardan biri Kabil'de temsilcilik açmak olmuştur. Afgan asıllı bir Türk subayı olan Abdurrahman Samadan, Kabil'e temsilci olarak atanmış ve böylece iki ülke arasında diplomatik ilişkiler 1921 tarihli Türkiye-Afganistan İttifak Muahednamesiyle tesis edilmiştir (BCA, 3 - 29 - 11). Bu elçilik Kabil'de açılan ilk diplomatik misyon niteliğini taşımaktadır. Afgan Kralı Emanullah

Han, Kabil Türk temsilciliğinin içinde bulunduğu 45.065 m² büyüklüğündeki geniş araziye Türk devletine hediye ederek Türk-Afgan dostluğuna verdiği önemi göstermiştir (.www.mfa.gov.tr). Buna karşılık olarak Afganistan'ın büyükelçilik binasının kirası Türk hükümeti tarafından ödenmiştir (BCA, 30-18-1-1, 6-42-19). Ayrıca yeni devletleşme sürecinde olan Afganistan'ın büyükelçiliğine ihtiyaç duyduğunda borç para verilmesi için TBMM hükümeti tarafından karar çıkartılmıştır (BCA, 3 - 31 - 3, 114-4). Kısa bir süre sonra ise Türkiye 12 Mart 1922 tarihinde Korgeneral Ömer Fahrettin (Türkkan) Paşa'yı Afganistan'a Türk büyükelçisi olarak atamıştır. Fahrettin Paşa gibi tecrübeli bir kurmay subayın büyükelçi olarak atanmasının temel sebebi, Afgan Kralı Emanullah Han'ın bir mektubunda TBMM hükümetinden talep ettiği Afganistan silahlı kuvvetlerinin teşkilatlandırılması ve Afgan subaylara eğitim verilmesi yönündeki talebini karşılama amacını taşımaktadır. Fahrettin Paşa buradaki görevini 1926 yılına kadar devam ettirmiştir (Geçmişten Günümüze, 2009: 45-47). Bu süre içinde Afgan subaylara gerekli olan eğitim verilerek, ileride Afgan toplumunda etkinlik göstererek önemli görevler üstlenmiş birçok elit asker yetiştirilmiştir. Bu gelişmelerin öncesinde bir dönem Osmanlı devlet yönetiminde önemli tesiri olan İttihatçı liderlerden Cemal Paşa ve beraberinde bulunan Osmanlı subaylarına Emanullah Han tarafından Afgan ordusunun modernizasyonunu gerçekleştirme görevi verilmiştir (Candemir, 1997: 88-98).

1919'da Afgan tahtına geçen Emanullah Han, yabancı ülkelerdeki gelişmeleri bizzat yerinde görmek, gelişmiş ülkelerden çeşitli alanlarda iyi yetişmiş insan kaynağını ülkesine getirebilmek amacıyla 1927 Aralık sonu ile Temmuz 1928 tarihleri arasında dünyanın birçok ülkesini kapsayan bir dış gezi planlamıştır. Emanullah Han bu gezisinde, sırasıyla Mısır, Fransa, Belçika, İsviçre, Almanya, İngiltere ve Rusya'yı ziyaret ettikten sonra en son olarak Türkiye'ye gelmiştir. Emanullah Han'ın Türkiye'de çok samimi bir şekilde karşılanması ve iki ülkenin bağımsızlık mücadelesi yolunda yakın bir zamanda benzer bir kaderi paylaşmaları, iki ülkeyi ve liderlerini birbirine kısa sürede yaklaştırmıştır. Emanullah Han'ın ülkesinde gerçekleştirmeyi düşündüğü reformlar bakımından Müslüman bir ülke olan Türkiye'yi model ülke olarak değerlendirdiği görülmektedir (DİA, 1995: 84).

Bu dönemde Afganistan'ın ordusunun modern bir eğitim alması ve yeniden düzenlenmesi konusunda Emanullah Han'ın Habibullah Han döneminden daha yoğun bir şekilde Türkiye'den yardım ve destek aldığı görülmektedir. O dönemde Türkiye Cumhuriyeti Devleti yeni kurulmasına ve ekonomik olarak iyi durumda olmamasına rağmen, Türk ordusunun sahip

olduğu güçlü askeri gelenekler ile özellikle Osmanlı'da klasik dönemin ardından askeri modernleşme dönemlerinde oluşturulan, sıkı disipline dayanan Prusya askerî sisteminin Türk ordusundaki güçlü uygulaması, Afganistan'ın bu kararında etkili olmuştur. Bu nedenle 1920'li yıllarda Afgan ordusuna eğitim vermek üzere Türkiye'den çok sayıda subay Afganistan'a giderken, Türkiye'deki askeri okullarda eğitim almak üzere birçok Afgan askeri öğrencisi ve subayı Türkiye'ye gelmiştir. Gelen bu askeri öğrencilerin masraflarının, Türk-Afgan dostluğu çerçevesinde Müdafaa-i Milliye bütçesinden ödenmiştir (BCA,30-18-1-1-20-57-16).

Türkiye Başvekâlet makamından Milli Müdafaa Vekâletine gönderilen 09/01/1929 tarihli yazıda, mecliste Afganistan ordusunda görev yapmak üzere gönderilecek Türk subayları ile ilgili 2430 numaralı layihanın kabul edildiğine dair bilgi verilerek gereğinin yapılması istenmiştir (BCA, 030-10-20-119-18).

Afgan öğrencilerin Türkiye'de eğitime başlandıkları tarih konusunda tam bir bilgi olmamasına rağmen bu konu ile ilgili arşiv kayıtlarında Afgan askeri öğrencilerinin Türkiye'ye 1926 yılı ortalarında eğitim almak üzere geldikleri görülmektedir. 1926 yılında ilk gelen gurupta sekiz yüzbaşı ve yedi teğmen bulunmaktadır. Çıkarılan bir kararnameyle eğitim amaçlı Türkiye'ye gelen Afganlı subayların eğitim masraflarının karşılanmasına karar verildiği gibi kendilerine ayrıca eğitim süresince maaş ve ödenek verilmiştir. Misafir öğrenci statüsünde Harbiye Mektebinde eğitimlerine başlayan Afganlı subaylar burada askerlik mesleğinin çeşitli alanlarında eğitim almışlardır. Yine aynı yıl Türkiye'de eğitim görmek üzere Afganistan'dan otuz subayın geldiği, maaşlarının Milli Müdafaa Vekâleti bütçesinden ödendiği görülmektedir. 1927 yılında da Afganistan hükümeti tarafından yedi yüzbaşı ve dört teğmenden oluşan bir subay grubu gönderilmiş, olup bu subaylarında eğitimleri ve masrafları Türkiye tarafından karşılanmıştır (Yaşar, 2016:152).

Bu dönemde Türkiye Afgan Ordusu'nu askeri eğitim ve bu alanda yetişmiş insan gücü sağlama noktasında desteklerken, diğer taraftan da Afgan Hükümeti ile yapılan dostluk anlaşması gereğince Afganistan'a bedelsiz olarak askeri malzeme göndermiştir(BCA, 21-69 -16). Ayrıca Afganistan'ın ihtiyaç duyduğu askeri malzemenin bu ülkenin eline ulaşması içinde her türlü yasal kolaylık sağlanmıştır. (BCA, 24-31-11, Dosya Ek: 255-44).

Bu dönemde özellikle sağlık, genel idare, hukuk, mühendislik, tıp gibi alanlarda yetişmiş insan kaynağına yoğun ihtiyaç duyan Afganistan

Devleti, yabancı ülkelere eğitim amaçlı öğrenciler göndermiştir. Bu dönemde birçok Afgan öğrenci Türkiye'ye gelerek eğitim ve staj görmüştür. Bu öğrencilerin bir bölümünü Afganistan devleti ikili antlaşmalar neticesinde doğrudan Türkiye'ye gönderirken, bir kısmını da Birleşmiş Milletler Teknik Yardım Kurulu tarafından Türkiye'ye yönlendirilmiştir. Çeşitli Avrupa memleketlerinde eğitim öğretim gören Afgan öğrencilerin staj yapmak üzere Türkiye'yi tercih ettikleri görülmektedir. Örneğin Afgan vatandaşları Mohammed Enver Ergandival ve Abdür-rauf Vissa Hanlar'ın, bu dönemde Birleşmiş Milletler Teknik Yardım Kurulu tarafından Orta-Doğu Amme İdaresi Enstitüsünde eğitim ve staj görmek üzere gönderildikleri görülmektedir (BCA, 8081 – 53578).

Eğitim öğretim için Türkiye'ye gelen öğrencilerin maddi sıkıntı çektikleri dönemlerde, Afganistan devlet idarecilerinin talepleri doğrultusunda, bu öğrencilere Türkiye tarafından nakit ve malzeme yardımı yapıldığı görülmektedir (BCA, 8215 – 53426).

Afganistan bağımsız bir devlet olarak kuruluşunun ilk yıllarında küçük sanayi üretimine yönelik tesisler kurmuştur. Bu nedenle Afganistan Büyükelçiliğinin, resmi ve gayri resmi sanayi kuruluşlarında makina bakım ve amortisman müddeti ile bina ve arazi gibi gayrimenkullerin idare tarzına dair bilgi edinmek için Hariciye Vekaletinden yardım istenmesi üzerine, bu alanlarda teknik personel gönderilmiştir (BCA 825-5429 –1).

Türkiye'nin yardımları Afganistan tarafından büyük memnuniyetle karşılanmış, bu vesile ile Türkiye'ye teşekkür amaçlı çok sayıda mektup gönderilmiştir. Örneğin Türkiye'de eğitim gören Afganlı subaylar için Afgan hariciye vezirliği tarafından 16.09.1927 tarihinde Türkiye Hariciye Vekâletine gönderilen mektup 30.10.1927 tarihinde başvekâlete gönderilerek Afganistan'ın Türkiye'nin yardımı ile ilgili memnuniyeti başvekile bildirilmiştir (TDA, 8079-53508–2).

Türkiye Afganistan'a olan yardımlarını, Afganistan'da meydana gelen iç savaş dönemlerinde de devam ettirmiştir. 14 Kasım 1928'den 13 Ekim 1929'a kadar devam eden Afganistan iç savaşında, Afganistan'ın talepleri dışında Kabil'deki Türk büyükelçisinin önerisi ile Afganistan'da bir an önce iş savaşın bitirilmesi ve devlet otoritesinin kurulması için yardımlar yapılmıştır (TDA, 8244-54323–1). Bu dönemde ülkesini terk etmek zorunda kalarak Türkiye'ye sığınan üst düzey Afgan devlet görevlilerine Türkiye'de maaş bağlanarak, mağdur olmamaları için gerekli insani yardımlar yapılmıştır. Afganistan'daki durum nedeni ile İstanbul'a gelen eski Afganistan Hariciye Vekili Mahmud Tarzi'ye devlet tarafından aylık

bağlandığı (BCA, 1-5 -33, Ek:A1) gibi, Mahmut Tarzi'nin 22.11.1933 yılında ölümünün ardından isteği üzerine eşi Resmîye Tarzi Hanım'a da devlet tarafından karşılıksız maaş bağlanmıştır (BCA, 258-733-10 Ek:435).

Bu dönemde Türkiye tarafından Afganistan'a gönderilen uzmanların içinde tıp doktorları ve çeşitli alanlarda akademisyenler de önemli yer tutmaktadır. 1919 yılı ile 1950 yılları arasında Afganistan, resmi yolla yeni kurulacak tıp fakülteleri, hukuk fakülteleri ve askeri okullar için akademik personel ve uzman doktor talep etmiştir. Türkiye'nin bu yardım taleplerine imkânlar ölçünde hemen cevap verdiğini, bulunmayan personel içinde zamanla tedarik ederek gönderdiği resmi belgelerden takip edilebilmektedir. 11.05.1927 tarihinde çıkarılan bir hükümet kararı ile Afganistan hükümetinin resmi talebi üzerine Op. Dr. Rıfki, Dr. Rebi Hikmet ve Dr. Fuat'a siyasi pasaport verilerek Afganistan'a gönderilmişlerdir (BCA, 24 - 27 - 17, Dosya Ek: 112-51). Tek parti döneminde aralıksız devam eden insan kaynağı desteğinin, Demokrat parti döneminde de devam ettiği görülmektedir. Örneğin, 1952 yılında Afganistan hükümetinin resmi talebi doğrultusunda Kabil Üniversitesi Hukuk Fakültesi için Hukuk ve Maliye alanlarında yetişmiş öğretim üyeleri, tıp fakülteleri için ise dâhiliye ve çocuk doktorları gönderilmiştir. (TDA, 8080 - 54168)

Bu dönemde Türkiye, Afganistan ve yakın çevresinde meydana gelen ve Afgan halkını etkileyen doğal afetlerde insani yardım bağlamında da kayıtsız kalmamıştır. Alp-Himalaya deprem kuşağında yer almasından dolayı deprem afetine sık sık maruz kalan Afganistan'a bu depremler nedeni ile çeşitli insani yardımlar yapılmıştır. Çeşitli zamanlarda Afganistan'a yapılan deprem kaynaklı yardımları Türkiye'nin iki yolla yaptığı resmi belgelerden anlaşılmaktadır. Bunlardan birincisi Afganistan'daki doğal afetler nedeni ile uluslararası yardım çağrılarında Türkiye katılmıştır. Örneğin 1935 yılında Afganistan sınırına yakın bir bölge olan Pakistan'a ait Belucistan'ın eyalet merkezi Ketta'da meydana gelen deprem, Afganistan'da ciddi kayıplara neden olmuştur. Belucistan'da meydana gelen deprem sonrası Uluslararası Yardım Birliği tarafından yapılan yardım çağrılarında Türkiye olumlu yanıt vermiştir. Afganistan'ı ciddi şekilde etkileyen bu deprem nedeniyle yapılan yardımlarla birlikte, Türkiye'nin üst düzey bir heyet oluşturularak yardım bölgesine gönderdiği görülmektedir (BCA, 8350 - 54980).

5. SONUÇ

Günümüzde dahi devlet otoritesinin ve siyasi birliğin tam manasıyla sağlanamadığı bir ülke olan Afganistan, bağımsızlığını kazandığı 20.yüzyılın

ilk çeyreğinde, eğitim, sağlık, güvenlik ve idari teşkilatlanma açısından dış yardıma ihtiyaç duymuştur. Bu süreçte yenileşme ve kalkınma konularında Hindistan, Çin ve bazı Avrupa ülkelerinden yardım almaya çalışan Afganistan'ın destekçilerinden biri de kuşkusuz Türkiye olmuştur. Atatürk dönemi kurtuluş ve kuruluş aşamasında olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin zor zamanlarını oluşturmasına rağmen, o tarihlerde Türkiye ile benzer kaderi paylaşan Afganistan'a Türkiye'nin dış yardım için gayrette bulunması ve bu doğrultuda eğitim sağlık, yönetim gibi alanlarda bu ülkeyi desteklemesi, özellikle beşeri sermayenin geliştirilmesi için dış yardımda bulunması çok kıymetlidir.

Türkiye'nin Afganistan'a duyduğu bu yakınlığın ve yaptığı yardımların temelinde beş ana sebep görülmektedir. Türkiye'nin uzun süre İslam dünyasının liderliğini yapmış olan Osmanlı Devleti'nin mirasını devralmış olması, iki toplum arasındaki güçlü dini ve tarihi bağların varlığı, iki ülkenin bağımsızlık süreçlerinde benzer kaderleri paylaşmış olmaları, Türkiye'nin barışı önceleyen dış politikası ve Türkiye'nin yeni kurulmuş bir ülke olması nedeni ile uluslararası siyasette kabul görme arzudur.

Türkiye'nin bu yardımlarının ana karakteri, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde dış politikada önemli bir araç haline gelen dış yardım pratiğinden farklı olarak, insaniyetçilik (humanitarianism) politikası çerçevesinde şekillenmiştir. Bu nedenle yardımlar, her türlü jeopolitik çıkar sağlama amacından uzaktır. Yardımların temel üç özelliği insancıl, tarafsız ve ayırım gözetmeden yapılan yardımlar oluşudur. Yardımlar 1955'ten sonra azalmıştır. Yardımlardaki bu gerilemede, Türkiye'nin NATO ülkesi olmasına karşın Afganistan'ın Rusya ile yakınlaşması etkili olmuştur. Ancak 1955 yılına kadar yapılan yardım faaliyetleri Afganistan halkı üzerinde olumlu bir Türkiye algısı oluşturmuştur. Bu algı nedeniyle günümüzde Afganistan'daki siyasi ve ekonomik zorluklardan bunalan Afgan gençleri kurtuluşu Türkiye'de gördüklerinden, İran coğrafyasını aşarak yasa dışı yollarla da olsa Türkiye'ye gelmektedirler.

6. SUMMARY

The use of soft power through foreign aid is considered one of the important tools within the framework of diplomatic relations. International foreign aid has not only become institutionalized with a significant legal basis in the post-World War II period but has also quickly evolved into one of the most crucial diplomatic instruments of the Cold War era. Throughout history, foreign aid activities between communities and countries have always been present in practice, although they have differed in terms of

systematics and applications since the post-World War II period. Foreign aid can take the form of humanitarian assistance from one country to another, as well as knowledge transfer in areas such as education, health, and governance.

During the Ottoman Empire, numerous examples of international foreign aid with the aim of humanitarian assistance can be observed. The Ottoman Empire established a strong tradition in foreign aid, maintaining it even during the periods when the state was at its weakest. From the Early Republican Period onwards, Türkiye continued this tradition, providing various forms of foreign aid to different countries regardless of geographical boundaries, despite having limited resources. These aid efforts sometimes took the form of humanitarian assistance, such as providing food, medicine, or shelter materials in response to natural disasters or conflicts. Additionally, support was extended in areas like education, health, or security, aiming to enhance the human resources of the recipient country. Türkiye, even with constrained resources, contributed to international relations by engaging in diverse forms of foreign aid throughout its history, showcasing a commitment to global solidarity and cooperation.

In this study, Türkiye-Afghanistan relations in the context of foreign aid have been examined through archival documents, starting from the late period of the Ottoman Empire until the time when Afghanistan began to fall under the influence of the Soviet Union. Türkiye emerged as a key external supporter of Afghanistan, particularly during the period from 1920 to 1960, as a result of Afghanistan's efforts towards modernization. This support extended to various fields directly affecting the public, including administrative, military, cultural, educational, and healthcare-related innovations and improvements. The archival documents provide insights into the dynamics of the relationship and shed light on Türkiye's role as a close ally in Afghanistan's endeavors for modernization during this historical period.

The territories of Afghanistan constitute an important part of the Turkic world. Furthermore, when evaluated from historical and cultural perspectives, strong historical ties and cultural connections are evident between the people of Afghanistan and the Turkish nation. In the early quarter of the 20th century, when Afghanistan gained its independence, it needed foreign aid in the areas of education, health, security, and administrative organization. During this period, Afghanistan, seeking assistance in modernization and development from countries such as India, China, and some European nations, undoubtedly found support in Türkiye as

well. Despite facing economic challenges in the early quarter of the 20th century, the Republic of Türkiye, which shared a similar fate with Afghanistan during those times, made significant efforts in providing foreign aid and supporting the country in areas such as education and health, particularly valuable for the development of human capital. There are five main reasons behind Türkiye's closeness to Afghanistan and its assistance efforts: inheriting the legacy of the Ottoman Empire, which had long held leadership in the Islamic world; the presence of strong religious and historical ties between the two communities; the shared destinies of the two countries during their independence processes; Türkiye's foreign policy prioritizing peace; and Türkiye's desire for international recognition as a newly established country in the global political arena.

Türkiye's aid efforts, unlike the foreign aid practices that became an important tool in foreign policy in the post-World War II period, are characterized by a humanitarian policy framework. Therefore, these aids are shaped within the framework of humanitarianism, distinct from practices that aim to achieve any political or geopolitical interests. The primary characteristics of these aids are their humanitarian nature, impartiality, and the provision of assistance without discrimination. The volume of aid decreased after 1955, and this decline can be attributed, in part, to Afghanistan's growing proximity to Russia despite Türkiye being a NATO member. However, the aid activities conducted until 1955 contributed to creating a positive perception of Türkiye among the Afghan people.

7. KAYNAKLAR

1. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, İ. HR, Dos. 54, no.2538

BOA, HAT,1478/16.

BOA, HR MKT,183/22.

BOA, Y.A. .HUS, 309/31.

2. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 30-18-1-1, 6-42-19.

BCA, 3 - 31 - 3, 114-4.

BCA,30-18-1-1-20-57-16.

BCA, 030-10-20-119-18.

BCA, 21 - 69 - 16.

BCA, 24-31-11, Dosya Ek: 255-44.

BCA, 8081 - 53578.

BCA, 8215 - 53426.

- BCA, 8248 - 54620 – 4.
BCA, 1-5 -33, Ek:A1.
BCA, 258-733-10 Ek:435.
BCA, 24 - 27 – 17, Dosya Ek: 112-51.
BCA, 8153 - 55283 – 2.
BCA, 8350 - 54980 – 3.
BCA, 3 - 29 – 11.

3. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA)

- TDA, 8251 - 54290 – 1- 28.02.1955.
TDA, 8079 - 53508 – 2. 30.10.1927.
TDA, 8244 - 54323 – 1, 28.10.1929.
TDA 8080 - 54168 – 2, 01. 01. 1952.

4. Araştırma/İnceleme Eserler

- Abdurahmanlı, E. & B, Egemen. (2001). Diploması tanımı ve uluslararası konjonktürde mevcut olan diploması türleri. *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 140-160.
- Arslan, E.& Kiper, K. (2015). Dış yardım nedir? Niçin yapılır? *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Ocak-Haziran, 9-26.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, (1997). Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 3.
- Barfield T. J. (2004). Problems in establishing legitimacy in Afghanistan. *Iranian Studies*, 37(2), 263-267.
- Candemir, M. (1997). Afgan Kralı Emanullah Han'ın Darülfünun'u ziyareti. *İlmi Araştırmalar*, (4), 89 – 98.
- Cull, N. (2009). *Public diplomacy: Lessons from the past*, Los Angeles, Figuersona Press,
- Dupree, L.(1997). *Afghanistan*, Oxford: Oxford University.
- Geçmişten günümüze Türk-Afğan ilişkileri*, (2009). Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Yayınları,45-47, Ankara.
- Gregorian, V. (1969). *The emergence of modern Afghanistan: Politics of reform and modernization 1880-1946*. Stanford CA: Stanford University Press. 188-189.
- İnan, M. (2012). *İnsani yardım ve Avrupa Birliği boyutu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı Avrupa Birliği Programı, İzmir.
- Keohane, R. O. & Nye, J. S. (1989). *Power and interdependence*. Scott, Foresman, Longman, New York , ©2001.
- Korkmaz, B. & Aybarç, S. (2018). Bir iktidar aracı olarak dış yardım ve dış borçlar Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze Türkiye'nin dış borçlanma/borçlandırılma serüveni. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(2), 623-655.
- McCarthy, J. H. (2010). *An outline of Irish history: From The earliest times to the present day*, Chatto and Windus, 89, London.

- Saray, M. (1995). *Emanullah Han*. DİA, XI, İstanbul, 84.
- Nye, J.S. (2005). *Yumuşak güç, dünya siyasetinde başarının yolu*. (Çev. R. İ. Aydın), Ankara: Elips Kitap, 37.
- Osmanlı'dan Günümüze İnsani Diplomasi Cihan-Penah*, (2016) Başbakanlık Devlet Arşivler Genel Müdürlüğü, İstanbul, 15-16.
- Özel, C. (2018). Yumuşak güce bütünsel bakış. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1-27, DOI: 10.28956/gbd.422722.
- Özkan, H. & Rigiderakhshan, M. (2020). Afganistan'da basının tarihsel gelişimi: Monarşi rejiminden Taliban dönemine (1873-1994). *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 438-449, DOI: 10.48145/gopsbad.790843.
- Özlu, H. (2012). Türk-Afgan dostluk ve işbirliği anlaşması” kapsamında Atatürk dönemi Türkiye-Afganistan ilişkilerine bakış. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(8), 31-46.
- Özmen, S. (2008). *Mahmud Tarzi'nin hayatı, inkılâpçılığı ve faaliyetleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi / Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü / Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Özmen, S. (2017). Bir Afgan aydını olan Mahmud Tarzi Han'ın Türk-Afgan ilişkilerine etkileri, *Route Educational and Social Science Journal*, 4(7), 32-42.
- Poggi, G. (2001). *Modern devletin gelişimi: Sosyolojik bir yaklaşım*. (çev.) Şule Kut & Binnaz Toprak, İstanbul: İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sarihan, Z. (2002). *Kurtuluş Savaşımız'da Türk-Afgan ilişkileri*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Sevin, E. (2015), Review pathways of connection: An analytical approach to the impacts of public diplomacy, *Public Relations Review*, 41 (4), 563.
- Sogge, D. (2002). *Give and take: What's the matter with foreign aid*. Canada: Fernwood Publishing, s.7-8.
- Talley, S. R. (1973). *Fire in Afghanistan 1914-1929, 1973*, New York:, Doubleday Publishing. 37-38.
- Üçkuş, Ö. & Kendirci, B. (2012). *Teoriden uygulamaya dış yardım*. Sayıştay Dergisi, 86, 57-77.
- Yaşar, B. (2016). *Atatürk dönemi Türk-Afgan ilişkileri ve Afganistan'a yapılan yardımlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Yetim, F. (2023) Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin Afganistan'a verdiği askeri, sağlık ve eğitim alanındaki destekler, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic*, 12, 289-302.

5. İnternet Kaynakları

<https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 26/9/2022.

https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin_inساني-yardimlari.tr.mfa. Erişim Tarihi: 05/05/2023.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/emanullah-han>. Erişim Tarihi: 12/05/2023.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/habibullah-han>. Erişim Tarihi: 07/09/2023.

https://www.mfa.gov.tr/turkiye-afganistan_siyasi-iliskileri.tr.mfa. Erişim Tarihi: 08/08/2023.

<https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse>. Erişim tarihi: 08/06/2023.

Çatışma beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ilişkilerim bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederim.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.